

Ο (αρνητικός) ναρκισσισμός στον Bion και στον Green: εμβαθύνοντας στο έργο του Freud

Μαγδαληνή Γεωργιάκου, Αριέλλα Ασσέρ, Χρήστος Ζερβής, Ιωάννης Βαρτζόπουλος

Ο Freud εισήγαγε τη σχέση ναρκισσισμού και αντικειμένου καθώς και τη σχέση ενορμήσεων ζωής και ενορμήσεων θανάτου, ή αλλιώς λιβιδινικών και επιθετικών ενορμήσεων. Έτσι, σε κάθε μας επένδυση υπάρχει συνδυασμός λιβιδούς και επιθετικότητας, υπάρχει κατανομή στις επενδύσεις του εγώ και στις επενδύσεις αντικειμένου. Επίσης, γνωρίζουμε από τον Freud ότι υπάρχει ένα επίπεδο ψυχικής λειτουργίας χωρίς αντικείμενο, υπάρχει δηλαδή ο αυτοερωτισμός και στη συνέχεια ο πρωτογενής ναρκισσισμός.

Ο (αρνητικός) Ναρκισσισμός στο έργο του Bion

Ο ναρκισσισμός στον Bion ορίζεται σε συνδυασμό με τον σοσιαλ-ισμό. Πρόκειται για δύο αδιαχώριστες έννοιες με αδιαμεσολάβητη σχέση. Ό,τι προσφέρεται στον ένα πόλο αφαιρείται από τον άλλον. Το μοντέλο αυτό συμπληρώνεται από τις ενορμήσεις ζωής και θανάτου οι οποίες επίσης δρουν ταυτόχρονα. Έχουμε λοιπόν τη συνδυασμένη δράση τεσσάρων μεταβλητών: του ναρκισσισμού, του σοσιαλ-ισμού, των ενορμήσεων ζωής και των ενορμήσεων θανάτου. Αν, σε ένα άτομο μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, υπερέχει ο ναρκισσισμός, τότε οι ενορμήσεις ζωής κατευθύνονται προς το εγώ ενώ οι ενορμήσεις θανάτου κατευθύνονται προς την ομάδα. Αντίθετα, όταν υπερέχει ο σοσιαλ-ισμός τότε οι ενορμήσεις θανάτου κατευθύνονται προς το εγώ και οι ενορμήσεις ζωής προς την ομάδα. Μια δήλωση ναρκισσισμού επισύρει και μια δήλωση σοσιαλισμού. Αν λειτουργεί το ένα, λειτουργεί και το άλλο. (Cogitations, σελ. 120)

Το νόημα είναι επίσης μία λειτουργία του ναρκισσισμού. (Transformations, Ch 6, σελ. 191). Το νόημα (δηλαδή η λειτουργία α) είναι μια λειτουργία αγάπης προς τον εαυτό (L), μίσους προς τον εαυτό (H) και γνώσης (K). Αν η ναρκισσιστική αγάπη δεν ικανοποιηθεί τότε η ανάπτυξη της αγάπης διαταράσσεται και δεν μπορεί να επεκταθεί στα αντικείμενα αγάπης. Η έλλειψη νοήματος προκαλεί τρόπον όντι το νόημα καταστράφηκε και αυτό είναι μια τεράστια απειλή για τον θεμελιώδη ναρκισσισμό. Κάποιες φορές μάλιστα αυτή η έλλειψη νοήματος δέχεται επίθεση, αποσχίζεται και προβάλλεται στο αντικείμενο (attacks on linking).

Επιπλέον, (Bion, Transformations, Ch 8), η δυνατότητα της σκέψης χαρακτηρίζεται από την ανοχή στο no-thing, δηλαδή την ανοχή της μη παρουσίας του πράγματος (thing). Έτσι θα επέλθει το νόημα. Αν κάποιος δεν έχει ανοχή στην έλλειψη του αντικειμένου το αντικαθιστά με ψευδαισθητικά αντικείμενα. Εδώ βρισκόμαστε στο χώρο του αρνητικού, στην ψυχωτική λειτουργία.

Ο Bion δίνει στην ενόρμηση θετικό και αρνητικό πρόσημο. Δηλαδή δίνει δυναμική μέσα στην ίδια την ενόρμηση. Η καινοτομία του Bion προφανώς είναι το minus (-): -L, -H, -K. Ενώ το L δηλώνει την αγάπη για τον εαυτό ή για το γεμάτο στήθος, το -L είναι ο τρόπος να δηλώσει ο ασθενής την αγάπη του για ένα άδειο στήθος. Το H δηλώνει το μίσος για ένα άδειο στήθος ενώ το -H δηλώνει το μίσος για το γεμάτο στήθος. Το K αφορά την αναζήτηση νοήματος ενώ -K δηλώνει την επίθεση στους δεσμούς προκειμένου να μην αντιληφθεί ο ασθενής την πρωταρχική σκηνή.

Το minus αναδεικνύει τη βαθύτερη δυναμική της ενόρμησης, του L, H και K. Στο -L δείχνει ότι η αγάπη έχει την αρνητική της εκδοχή και μέσα από την φυσική της κίνηση, από την εσωτερική ανάπτυξή της, όχι μόνο από την επίδραση του μίσους. Στο -H το μίσος δεν αντιστρέφεται απλά. Αλλάζει vector (προσανατολισμό) και όχι μόνο από την επίδραση της αγάπης. Έτσι μπορεί κανείς να αγαπά ένα γεμάτο στήθος και επίσης να αγαπά ένα άδειο στήθος, να αγαπά το στήθος που άδειασε και πριν ήταν γεμάτο. Μπορεί να μισεί αυτό που τον καταστρέφει αλλά και να μισεί αυτό που τον αγαπά. Με άλλα λόγια μπορεί κανείς να καταστρέφει επίμονα αυτό που τον σώζει ή να αγαπάει με πάθος αυτό που τον καταστρέφει. Το ένα ολισθαίνει μέσα στο άλλο μέσα από τη δυναμική της ίδιας της ενόρμησης.

Με το plus και το minus επιτυγχάνουμε μια βαθύτερη κατανόηση της ενόρμησης διότι μπορούμε να αντιληφθούμε πως μπορεί να αγαπά κανείς το γεμάτο στήθος που αδειάζει στη διαδικασία ικανοποίησης της επιθυμίας και να εξακολουθεί να το αγαπά. Ο Bion, δίνει τη δυνατότητα ενορμητικής έκφρασης, χωρίς την ανάγκη προσφυγής στην έννοια του μαζοχισμού λόγω του διαστροφικού της υποβάθρου. Δείχνει πολύ παραστατικά και ανάγλυφα πως είναι δυνατόν κάποιος να αγαπά αυτό που τον καταστρέφει μονοσήμαντα (-L) ή να μισεί αυτό που τον αγαπά (-H) μονοσήμαντα.

Στον Bion, το L ολισθαίνει στο -L και το -H στο H, είτε λόγω της ίδιας της υπόστασης των ενορμήσεων, είτε διότι το K δεν σταθεροποιεί την ψυχική ανάπτυξη (psychic growth), είτε διότι η διακύμανση φαντασίας – πραγματικότητας, ή ψυχωτικού – μη ψυχωτικού μέρους της προσωπικότητας γίνεται έντονη. Αυτό το τελευταίο μπορεί να έχει ενδοψυχικά ή εξωτερικά αίτια.

Έτσι, προκύπτει αυτό που μεταγενέστερα θα ονομαστεί 'αρνητικός ναρκισσισμός' με τις διάφορες εκφάνσεις του, τις οποίες ο Bion φαίνεται να συστηματοποιεί. Η πιο προφανής έκφανση είναι το -L, -K, -H. Όμως υπάρχουν και άλλες. Πώς είναι αυτός ο ναρκισσισμός που επενδύεται με -L, -K, -H ή με -L, -K, +H; Ή ακόμη και με +L, -K, -H; Η σύλληψη του Bion προσφέρει έναν πολυμορφισμό στον αρνητικό ναρκισσισμό.

Η αρχική σύλληψη του Freud μας επέτρεπε να αντιληφθούμε τόσο τις ναρκισσιστικές επενδύσεις προς το εγώ και τις αντιναρκισσιστικές προς το αντικείμενο, όσο και τις λιβιδινικές και καταστροφικές συνιστώσες αυτών των ενορμήσεων. Η προσέγγιση του Bion, μας επιτρέπει να παρακολουθήσουμε, όχι μόνο την κίνηση των ενορμήσεων αλλά και την ιστορία της κάθε ενορμητικής κίνησης αυτόνομα, η οποία ιστορία δεν προκύπτει μόνο από την μίξη ή την απόμειξη. Προκύπτει μέσω της ιστορίας και της εσωτερικής

δυναμικής της κάθε ενόρμησης χωριστά από –Η σε +Η, από –L σε + L, από –K σε +K και αντίστροφα. Πώς η αγάπη (+ L) για το γεμάτο στήθος που τρέφει γίνεται (–L) για το μεγάλο στήθος που πνίγει και πώς το μίσος (+H) για το αντικείμενο που βλάπτει γίνεται –Η γιατί το υποκείμενο παραμένει προσηλωμένο στο κακό αντικείμενο παρά το κακό που υφίσταται.

Η οπτική του Bion μας παρουσιάζει μια πιο σύνθετη ενορμητική ζωή και προσφέρει ένα μεγαλύτερο εύρος ερμηνευτικών επιλογών. Είμαστε σε μια καλύτερη θέση να ερμηνεύουμε πώς κάποιος μισεί αυτό που αγαπούσε ή πώς κάποιος μπορεί να αγαπά και να μισεί ταυτόχρονα αντί απλώς να τα ονομάσουμε αμφιθυμία. Προσφεύγουμε στην ίδια την ιστορία της ενόρμησης ή στον τρόπο που η εξέλιξη της μιας ενόρμησης επηρεάζει την άλλη.

Ο αρνητικός ναρκισσισμός στο έργο του Green

Οι έννοιες της σύνδεσης και της αποσύνδεσης είναι πολύ κεντρικές στη δεύτερη θεωρία των ενορμήσεων του Freud. Σε σχέση με αυτούς τους δύο μηχανισμούς, ο Green εισήγαγε τις έννοιες της αντικειμενοποιούσας και αποαντικειμενοποιούσας λειτουργίας (Green, 2007). Η πρώτη αφορά όχι μόνο της σχέση με ένα αντικείμενο, αλλά και την ικανότητα μετασχηματισμού δομών σε ένα αντικείμενο ακόμη κι αν δεν μπορεί πια να γίνει άμεση επίκληση του αντικειμένου' (Green, 1999, σελ. 85). Αντίθετα η αποαντικειμενοποιούσα λειτουργία είναι η αποεπένδυση, η απόσυρση της επένδυσης.

Με την εισαγωγή της έννοιας της ενόρμησης θανάτου, ο ναρκισσισμός μπορεί πλέον να θεωρηθεί στην υπηρεσία της λιβιδινικής επένδυσης του εαυτού. Ο πρωταρχικός ναρκισσισμός είναι ο πυρήνας των ενορμήσεων ζωής (Green, 2007, σελ. 53). Ο Green εμβαθύνει στην έννοια του αρνητικού ναρκισσισμού, έναν όρο που πρώτος εισήγαγε ο Rosenfeld. Αυτή η εμβάνθυνση είναι χρήσιμη για να κατανοήσουμε ασθενείς όπου η επίθεση στους δεσμούς είναι το κυρίαρχο στοιχείο.

Ο Green θεωρεί ότι ο ναρκισσισμός έχει μεγάλη ισχύ καθώς αφορά μια σχέση στην οποία δεν υπάρχει διέξοδος, μια σχέση που εμποδίζει το υποκείμενο να ανοιχτεί σε σχέσεις με άλλα αντικείμενα που μπορούν να προσφέρουν διέξοδο. Προτείνει, δηλαδή, να συσχετίσουμε τις ναρκισσιστικές 'αποτυχίες' με την ενορμητική συνιστώσα. Έτσι, η ενορμητική κίνηση και η ναρκισσιστική προσκόλληση στο αντικείμενο μπαίνουν σε μια διαλεκτική σχέση.

Στο ναρκισσισμό θανάτου ή αρνητικό ναρκισσισμό σκοπός είναι η ψυχική εκμηδένιση και ο ψυχικός θάνατος. Ο αρνητικός ναρκισσισμός είναι η μορφή που παίρνει ο ναρκισσισμός όταν συνδυάζεται με τις αυτοκαταστροφικές ενορμήσεις. Αυτός ο τρόπος παρουσίασης περιλαμβάνει καταστάσεις όπου τα αντικείμενα στερούνται της ποιότητας τους να είναι μοναδικά και αναντικατάστατα για το υποκείμενο. Ο αρνητικός ναρκισσισμός εκφράζει την τάση για μηδενική διέγερση, στην υπηρεσία πάντα της αποαντικειμενοποιούσας λειτουργίας που είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ενόρμηση θανάτου.

Ο Green ορίζει την ενόρμηση θανάτου με βάση την απο-αντικειμενοποιούσα λειτουργία της. Με άλλα λόγια, με βάση την ιδέα ότι η πιο ακραία έκφρασή της ενόρμησης θανάτου συνίσταται, όχι απλά στη καταστροφική επίθεση στο αντικείμενο, αλλά στην εξαφάνισή του τελευταίου. Και αυτό είτε το αντικείμενο είναι ναρκισσιστικής φύσεως, δηλαδή το Εγώ, είτε αφορά αντικειμενότητες σχέσεις.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο αρνητικός ναρκισσισμός, κατά τον Green, εκφράζεται με την έννοια του blanc, που στα γαλλικά σημαίνει λευκός, χωρίς χρώμα, και που βρίσκεται κοντά στον όρο blank (κενός) που χρησιμοποιεί ο Bion. Ο Green θεωρεί ότι ο όρος εμπλέκει την έννοια του neuter, που σημαίνει ούτε το ένα ούτε το άλλο, δηλαδή μια ταυτόχρονη άρνηση του αντικειμένου και του Εγώ. Πρόκειται για μια κατάσταση όπου καταλύονται οι ταυτότητες και οι διαφοροποιήσεις.

Πρόκειται για μια κατάσταση όπου δεν υπάρχει πράξη αλλά αδράνεια, ισοδύναμη με μια αδιαφορία, ανάμεσα σε δίπολα όπως το Εγώ και το αντικείμενο, το μέσα και το έξω, την αγάπη και το μίσος. Ο Green αναφέρεται στη Σύνοψη της ψυχανάλυσης (1939) του Freud για να συσχετίσει τον αρνητικό Ναρκισσισμό με αυτό που ο Freud ονομάζει «απόλυτο πρωταρχικό ναρκισσισμό» και είναι ο πυρήνας των ενορμήσεων ζωής.

Πρόκειται για μια κατάσταση απόλυτης καταστροφικότητας, απάλειψης του αντικειμένου, της αναπαράστασης, που ευθύνεται για την αρνητική ψευδαίσθηση. Δεν συνδέεται με τον σαδισμό ή τον μαζοχισμό, αφού στις τελευταίες περιπτώσεις η διαπλοκή της καταστροφικότητας με μια συνιστώσα ζωής οδηγεί στην αναζήτηση του πόνου αλλά ταυτοχρόνως και στην επιβίωση του αντικειμένου.

Ο αρνητικός ναρκισσισμός παρά την καταστροφικότητά του παραμένει μια αμυντική διαδικασία που σκοπεύει στην αποφυγή του κατακερματισμού που οφείλεται σε βαρύ τραυματισμό.

Τελικές Σκέψεις

Οι εργασίες του Bion και του Green προσέφεραν αναμφισβήτητα μια νέα οπτική στην ψυχανάλυση και ακόμη ειδικότερα στα θέματα του ναρκισσισμού και των αρνητικών εκδοχών τους μέσα από την θεωρία των ενορμήσεων. Το έργο του καθενός τους, στην ολότητά του, ξεπερνά το άθροισμα των μερών του. Βέβαια, ως μεταγενέστερος του Bion, ο André Green επηρεάστηκε πολύ από την μπιονική θεωρία, την οποία όμως, με τον δικό του τρόπο, αποσαφήνισε σε κάποια σημεία.

Στον Freud (1905), το αρνητικό εκφράστηκε, κυρίως, στην άποψη ότι η διαστροφή είναι το αρνητικό της νεύρωσης, δηλαδή είχε μια, κυρίως, περιγραφική, ψυχοπαθολογική διάσταση. Η συνύπαρξη των αντιθέτων στο ασυνείδητο ήταν, επίσης, μια έμμεση αναφορά του αρνητικού από τον Freud και μια έμμεση παρουσία του αρνητικού στο ασυνείδητο. Με τον Bion και τον Green όμως, το αρνητικό έχει πλέον μια άμεση,

κυριολεκτική παρουσία στο ασυνείδητο, ως εκδοχή των ενορμήσεων, ανάλογη της θετικής εκδοχής τους.

Ο Bion (1965, 1967, 1992) και ο Green (1999, 2001) με την εργασία τους για το αρνητικό έδωσαν κλινικό αντίκρουσμα και ερμηνευτική δύναμη στην έννοια της ενόρμησης του θανάτου και στον ναρκισσισμό θανάτου. Η έννοια αυτή, που είχε δημιουργήσει πολλές έντονες συζητήσεις μεταξύ των ψυχαναλυτών, βρήκε, στις εργασίες των δυο τους, μία θεωρητική έκφραση που μας δίνει τη δυνατότητα να εργαζόμαστε κλινικά με νέες παθολογίες του μη νευρωτικού φάσματος.

Έτσι, ενώ ο Bion (1965) δίνει μια αυτόνομη υπόσταση και μια δυναμική στην αρνητική τάση κάθε ενόρμησης, ο Green (1999) γενικεύει αυτήν την τάση μέσω της εργασίας του αρνητικού, το οποίο θεωρεί ως μία έκφανση κάθε ψυχικής κίνησης.

Επιπλέον, ο Green φαίνεται να εμπνεύστηκε από την εσωτερική δυναμική που έδωσε ο Bion εντός της ίδιας της ενόρμησης με το + και το – που πρότεινε σε κάθε μία από τις 3 ενορμήσεις. Έτσι, ο Green οδήγησε αυτή τη μπιονική συλλογιστική ένα βήμα περαιτέρω, εισάγοντας τις έννοιες της αντικειμενοποιούσας και της αποαντικειμενοποιούσας λειτουργίας. Η αντικειμενοποιούσα λειτουργία αντιστοιχεί στο + του Bion και η αποαντικειμενοποιούσα στο -. Αυτό, αναμφισβήτητα, φώτισε ακόμη περισσότερο τη δυναμική σχέση της ενόρμησης με το αντικείμενο.

Βιβλιογραφία

- Bion W. (1962) Learning from experience. London: Karnac, Books.
Bion W. (1965). Transformations. London: Karnac, Books.
Bion W. (1967) Second Thoughts. London: Karnac Books.
Bion W. (1970) Attention and Interpretation. London: Karnac Books
Bion W. (1992) Cogitations. London: Karnac Books
Freud, S. (1905) Three Essays on the Theory of Sexuality. Standard Edition, 7:123-246.
Freud, S. (1940[1938]). An Outline of Psychoanalysis. Standard Edition, 23:139-208.
Green, A. (1999) The Work of the Negative. London: Free Association Books.
Green, A. (2001) Life Narcissism, Death Narcissism. London: Free Association Books.
Green, A. (2007) Pourquoi les pulsions de destruction ou de mort? Paris: Éditions du Panama.

